

Valentinas Klimšauskas
Daugiakampis

Valentinas Klimašauskas *Daugiakampis*

Six Chairs Books
Kaunas, 2018

Redaktorės: Justina Zubaitė, Viltė Girdzijauskaitė
Kalbos redaktorius: Aistis Žekevičius
Dizaineris: Nerijus Rimkus
Leidėjas: Six Chairs Books

Knygos leidybą iš dalies parėmė

LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

LIETUVOS RESPUBLIKOS
KULTŪROS MINISTERIJA

Pirmasis leidimas
ISBN 978-609-96058-0-7

© Valentinas Klimašauskas, 2018
© Six Chairs Books, 2018

Saloméjai

Stebėdama, kaip skystųjų kristalų monitoriuose bėgioja katės ir šunys, ir galvodama apie visus tuos, kurie šiuo metu filmuoja savo kates ir šunis, ir apie tuos, kurie tas kates ir šunis stebi savo ekranuose, spaudžia *smailus*, dalinasi, ir panašiai, susimąstau, ar kas iš mūsų pastebėjo, kad jau seniai pravažiavome sugriuvusius linijinio pasakojimo vartus?

Tai tikrai pastebėjo šis į oro uostą mane vežantis taksistas. Vienu metu jis žvelgia į techninį monitorių, į neoninių spalvų greičio padalų ratą, į šokančias muzikinio centro lemputes, į ekrano eilute prabėgančius dainų pavadinimus, į iškvietimų srautą, į gyvai judančio miesto žemėlapi, į asmeninės komunikacijos monitorius, į aplink mirksinčius skirtingų laikrodžių ciferblatus. Tartum lėktume laiko mašina. Tačiau ir laiko sąvoka čia turėtų būti vartojama daugiskaita. Nors važiuoju viena, nieko neklausęs jis įjungia porą keleiviams skirtų ekranų. Tartum žinotų, kad galvoju apie kates ir šunis. Kažką siurbčioja iš kavos indelio. Pasimatuoja širdies pulsą vienu iš dviejų rankinių laikrodžių.

Sucypia padangos. Šviesoforas sustabdo automobilį. Šalia – chronometras, rodantis, kiek sekundžių teks prastovėti. Virš jo – kamera, skenuojanti visų pravažiuojančių automobilių greičius ir numerius.

Vairuotojas negaišta laiko. Jis praskrolina socialinius tinklus. Jo neglumina tai, kad skirtingi *Facebooko* įrašai nėra niekaip tarpusavyje susiję, kad *Instagramo* fotografijos nurodo į nieko bendro neturinčias augmentines, sugeneruotas tikroves.

Taksisto nestebina, kad viskas fragmentuota, nenuoseklu, pasakojama iš skirtingų perspektyvų. Jis žino, kad mus supa kameros. Po pasaulio miestus iš

barstytos CCTV miesto kameros. Kameros mūsų įrenginiuose, kartais – po vieną iš abiejų pusių. Saugumo kameros judančiuose automobiliuose. Virtualios kameros kompiuteriais sugeneruotose panoramose. Virš mūsų galvų skriejantys dronai ir satelitai, įjungę radarus, sensorius ir registrus. Gyvos daugiataūkstantinio spiečiaus – beveik pas kiekvieną rankoje po telefoną – transliacijos iš koncerto ar futbolo čempionato. Ir visi tie, kurie šiuo metu gyvai filmuoja savo kates ir šunis. Visi tie, kurie žiūri šiuos vaizdo įrašus, spaudo emotikonus, jais dalinasi.

Taksisto visiškai neglumina, kad skirtingi „įrašai nėra niekaip tarpusavyje susieti“. Jis žino, kad jie yra susiję, kad visi šie ekranai, kameros, sensoriai, iš pirmo žvilgsnio *random* pranešimai yra naujos, didesnės bendros tikrovės dalis. Jis žino, kad jo vairuojama transporto priemonė juda skirtingų kamerų, sensorių, kompiuterių gyvai skenuojamame ir generuojamame pasaulyje, kurį galima ir reikia stebėti iš skirtingų perspektyvų. Visa tai jam yra vieno nenutrūkstamo sudėtinio pasakojimo, kuriame nebėra vietos „unikaliai“ individualaus ego perspektyvai, dalis.

Taksistas žino, kad šis naujasis pasaulis, kurio tamsiomis autostradomis mes skriejame į naktį, yra beasmenis. Kaip ir komentaras apie jo vairavimą, kurį dar tikrai paliksiu. Sumokėjęs kortele, kuri priklauso ne man. Pinigais, kurių niekada nemačiau. Jis žino, kad subjektas tapo objektu, kad vidus supanašėjo su išore, kad vienas dalijasi į du, į tris, į keturis, į...

Koks pirmas tūkstantis mano vardų?

„Klausyk ir įsidėmėk – antro karto nebus“. Taip kartą naktį man atsainiai režė vieno seniausių škotų klando palikuonis, išdidžiai pilstantis alų vienoje mažiausių Vestfalijos provincijos knaipių. Tūkstančiai jo atspindžių šokinėjo sproginėjančiose alaus burbuliukų galerijose.

Taigi, manieji pirmi ir viduriniai, gauti, rasti ir užsitarnauti vardai. Karo vardai, plunksnos vardai, internetiniai slapyvardžiai, *nickai*, genealoginio šeimos medžio šakų vardai ir genomo sekos. Alisa, „ta, kuri žino, kuo buvo anksčiau, tačiau nėra tikra, kuo yra dabar“. Bonaventūra, kad nuotykiškai lydėtų ir kelias nedulkėtų. Casio, tiksliai kaip kartą per valandą supypsintis laikrodis. Češyras, Debė, nuo debesies, Emilė, Francas, Georgina, Haris, Inesa, João, Kraulis, Liucė, kai nučiuožus, Ming, Mohamedas, Niu, nes „ta, kuri pasiekia savo tikslus asimiliuodamasi“, Onasis, Ragna, Siri, taip šaukiama dėl kiek pernelyg mechaniškai taisyklinos tarties, tartum AI. Tyčia praleidau Sarą, antisemitai bando manyje įžiūrėti žydę, tuo tarpu žydai suklūsta, nes įtaria, kad esu lietuvė, bet ne litvakė. Tai išgirdę vyresni anglai cituoja vokiškai: „Bin gar keine Russin, stamm' aus Litauen, echt Deutsch.“ Vokiečiai mandagiai gūžteli pečiais. Tačiau palikime bevaisę šiaurės žemę ir keliaukime į išdegusius pietus. Penelopė, kaip iš pieno plaukus, arba todėl, kad Atėnuose gyvenau Itakės gatvėje. Lygiai taip pat galėčiau vadintis ir pačiu Odiseju, Xenia, Xin ar Yolanda. Mano vardų raidyno X ir Y mutuoja chromosomų lygmenyje taip, kaip Šriodingerio katė vizgina savo pusiau fiktyvią, pusiau nustipusią uodegą. Priklausomai nuo šalies ar tariančio liežuvio pozicijos, euforijos akimirka gali būti šaukiama ir

Xolanda, ir Yura ar Jurij, kartais visais vardais tą pačią dieną.

Anot kinų, egzistuoja ne keturios, o penkios pasaulio kryptys. Penktoji jų yra centras, arba ten, kur esu, viduryje, vidujybėje. Kur tai yra, kur ištirpsta visi pasaulio ego, kur išsilydo asmenybės ribos, ir „aš“ pasirodo tik kaip fiktyvus personažas? Kas apibūdina tą vidinę geografiją, kas nukreipia tą vidinio kompasu rodyklę? Kokiais būdais milijonai matytų asmenų, personažų, šimtatomės biografijų enciklopedijos, skaitomos girdėtais ir nepažįstamais balsais, tampa matomi, matomos „mano“ veide, kuris seniai nebėra „mano“? Kaip tame veide skirtingos disciplinos ir karjeros išreiškia savo pavidalus, kaip jame plevena nevaldomi, nuslėpti ar sukontroliuoti geismai, ateities nuojauta? Kaip keičiasi tas veidas, ta nuolatinė konfliktų, persidengiančių biopolitinių interesų zona? Kaip joje išnyra „mano“ veidas, tik vienas iš daugelio, besikeičiantis, nesvarbus, tas, kurį netrukus pamiršite? Kaip „mano“ naudojamos kalbos sąlyginumas – „mano“, „veidas“, „yra“, „mano“, „tapatybė“ – veikia mūsų pokalbį?

Klajoju nuo mažens. Pradžioje kaip jaunoji sesuo, vėliau – kaip grandmeistrė, dar vėliau – kaip derybininkė, nes kalbu kalbomis, kurių mano tėvai nežinojo egzistuojant. Skirtingos valstybės galėtų mane paskelbti genetiškai modifikuota, antžmogiu, požmogiu, hormonų terapijos auka, hibridu, Vakarų liberalizmo žlugimo subproduktu, Rytų barbarybės atstovu, grėsme jų atžaloms, išsigimimo ir degradavimo pavyzdžiu, pasaulio, kurį mes pažįstame, pragaištis ženklui. Pats, pati dažnai pasižiūriu į veidrodį ir neatpažįstu savęs, to, tos, tų „savęs“ veidrodyje, ir man tai – malonus siurprizas. Dažnai savęs klausiu, kieno žvilgsniai susitinka veidrodyje? Tada galvoju apie žvilgsnį, žvilgsnius, turinčius daug skirtingų perspektyvų, lyg šimtaakis graikų milžinas Argas, vaizduojamas su po kūną išmėtytu

šimtu akių, kuri dabar įkūnija virš miestų kabantys dronai, į juos nukreipę tūkstančius savo kamerų. Arba bandau įsivaizduoti savo atvaizdą iš bičių ar paukščių spiečiaus, kuri sudaro dešimtys tūkstančių individų, ir kuris veikia kaip vienas didelis organizmas, perspektyvos – kaip tokia daugianarė būtybė mėgaujasi kvapniomis gėlėmis pievoje, savo įtaka gamtos ekosistemai ar skrydžiu tarp peraugusio miesto dangoraižių?

Bet velniop tas perspektyvas. Grįžkime prie įskilusio veidrodžio. Prie to, kas jame kinta sulig tūkstančiais skirtingų asmenybės tipų, lyčių ar gimčių, priklauso kartais atomo, rečiau – planetos dydžio skirtingoms rūšims, biologiniams ar negyviems objektams.

Tačiau net ir toks, gana laisvas, požiūris į skirtingos perspektyvos paieškas – neįmanoma ir jis nėra pernelyg žmogiškas, pernelyg autorinis, fiktyvus, išgalvotas, neįtikimas?

Kas aš esu, kas mes esame, kai žiūrime į save kaip į nuolat kintančią būtybę, į milijardus mus sudarančių ląstelių, į atomus, aplink kurių branduolius šoka elektroninių dalelių spiečiai, kuriantys elektromagnetinius debesis ir pulsuojantys kiekvieną mikro-ir nanosekundės dalį, tarp jų ir šią, ir šią, kai mes, žmonės, dėl savo fizinio ribotumo to net negalime iki galo įsivaizduoti? Kuri mūsų dalis, kuris spiečius, debesis, energijos šuolis į kitą elektrono orbitą, ląstelė, akis, žiuželis, burna, nervų dendronas perduoda elektros signalą liežuviui, kuris geismas ar ideologinis impulsas miklina pirštus, šiuo metu spaudžiančius šias raides? Kurie nejudantys ir judantys judintojai valdo šį pasakojimą, kurie jų kalba ir ką komunikuoja, ką slepia, kokie jų tikrieji troškimai, o kas tėra dar vienas tuščių retorinių figūrų rinkinys?

Na štai, dar tik pradėjome, o jau matau, kad pavargote klausytis. Išgerkite kavos, dabar ankstyvas balandžio pirmosios rytas. Arba geriau žvilgtelėkite pro lėktuvo langą, nes jau tuoj leisimės.

Anot baltų sakmių, anksčiau atskrisdavę gąsdinantys ežerai, kurie atrodė kaip dūzgiantys debesys. Dūgzdami – įsivaizduokite ežero dydžio bitę – jie kabėdavo virš miestų ar gyvulių kaimenių tol, kol kas nors tyčia ar atsitiktinai įmindavo debesies vardą. Jį išpėjus, debesis tuoj pat nusileidavo ir įsikurdavo ežero pavidalu ten, kur kabėjo, arba tiesiog nukrisdavo ir paskandindavo gyvulių bandą kartu su jo vardą išpėjusiais piemenimis ar piemenėmis.

Pradžia, pradiniai ketinimai – kas tik jų neveikia? – dažnai netrukus transformuojasi į kažką kito, nebūtinai pavykusio, svarbaus ar aiškiai suvokiamo. Pavyzdžiui, kritulių virsmas Nemunu, gazuotu mineraliniu vandeniu parduotuvės lentynoje ar šerkšno kristalais užšalusiam lektuvo lange – neįau toks ir buvo pradinis vandens molekulės sumanymas?

Aušra, atsiskleidimas ir atsitiktinumas, būtinybė, geismai, impulsas, kelionė, ketinimai, kirtis, kritika, melas, mitas, nuotykių ar tiesos paieškos, pasirodymas, poreikiai, prisiminimai, reakcija, tyrimas, uždarbis, užsispyrimas, violetinis – įėjimai, vartai, turintys tūkstančius raktų ir vardų, siekiantys būti įminti, kaip ir tie skrajojantys ežerai.

Pradėkime nuo paprasto pratimo. Pabandykime išivaizduoti geometrinę figūrą, turinčią tūkstantį ir vieną kampą. Anksčiau tokiais dalykais užsiimdavo filosofai. Pavyzdžiui, prancūzas Renė Dekartas (1596–1650) galvojo apie tūkstantį kampų turintį daugiakampį kaip apie pavyzdį, įrodantį, kad tam tikri dalykai kartais gali būti itin tiksliai apibrėžiami („geometrinė figūra, turinti tūkstantį kampų“ – kas gali būti tiksliau?), tačiau dėl jų sudėtingumo šių beveik neįmanoma vizualizuoti galvoje. Kita vertus, „suprasti“ ar nagrinėti tokias taisyklingas figūras matematiškai nėra itin sudėtinga. Tad pabandykime išivaizduoti šį pasakojimą kaip sudėtingą netaisyklingą daugiakampę figūrą, kuria patogiau keliauti kaip kampuotu ir raizgiu maršrutu, o ne laužyti galvą bandant išivaizduoti kaip nuoseklią visumą.

Nors nuojauta kužda, kad ši daugiakampė figūra kažkoku būdu yra susijusi su šios kelionės tikslu, jis nėra naujos geometrinės figūros braižymas ar paieškos. Viena vertus, mums reikia surasti atsakymą į gana nesudėtingą klausimą, galbūt į mįslę, kita vertus, kad įmintume tą mįslę, mes turime paklysti toje daugiakampėje figūroje, pasimesti, pamiršti apie jos egzistavimą, nutolti nuo įprasto savęs, nuo komforto zonos, išeiti iš savo kasdienės logikos rėmų kaip iš gerai pažįstamo blokinio namo apartamentų, pasinaudoti kalbos iracionalumu ir svaiguliu, persisverti per balkoną, pasisupti ant krašto, pamataruoti kojomis, įkvėpti svaigaus oro, apsidairyti ir opa – slysti, dreifuoti, kristi.

Kol krentame, paklausiu – galbūt esate girdėję apie Vilių Abu Parką? Paklausiau, tačiau nesitikiu išgirsti teigiamo atsakymo. Nors šis pasakojimas yra apie tirpstantį ego, keliaujantį tikrovės daugiakampių raizgalyne tarsi miesto vandentiekio ir kanalizacijos vamzdžiais, visgi norėčiau jums pristatyti vieną personažą. Ši pažintis vyks lėtai, pamažu, kaip kad paprastai ir nutinka – sutinki žmogų kartą, antrą, trečią, jau manai, kad jį pažįsti, o tada netikėtai išaiškėja, kad tas „žinojimas“ tebuvo susireikšminimo paveikta iliuzija.

Bet nuo kažko juk reikia pradėti. Tad paminėsiu, kad Viliaus Abu Parko vardas paieškos sistemose paminėtas lygiai vieną kartą. Lyg to būtų maža, tekstas, kuriame minimas Vilius, yra pusiau fiktyvus pasakojimas apie menininką, išgyvenantį autentiškumo krizę. Tačiau ne visa ši kelionė yra paskendusį paslapčių debesyse ir ūkuose.

Lėktuvo trapu besileisdama į brėkštantį balandžio pirmosios rytą, suprantu, kad šiose platumose privalu užsimerkti prieš fizinę tikrovę. Smarkaus vėjo pustomos lipnios šlapdribos snaigės neria į visas atviras ertmes. Antrasis mano žingsnis ant Vilniaus asfalto su aukštakulniais – pavojingai slidus. Nuo griuvimo sulaiko tik pusiausvyrą atstatęs lėktuvo salono lagaminas. Jame atsivežta informacija primena, kad fizinės tikrovės čia geriau neignoruoti. Pirmasis išpūdis pasirodo esąs klaidingas.

Laukdami, kol į autobusą, kuris iš lėktuvo mus nugabens į oro uosto pastatą, įlips paskutinis lėktuvo keleivis, stovime su kitais susigūžę, nukreipę žvilgsnius skirtingomis kryptimis, tartum bijotume, kad jie susikirs ir suduš mūsų asmeninės tikrovės. Tačiau paskutinis keleivis lyg tyčia juda erzinančiai lėtai. Jis žino, kad jo laukiama.

Atsidūstu. Į burną įskrenda snaigė.

Dar nesutikau žmogaus, iš kurio kažko nepasimokyčiau.

Pavyzdžiui, Vilniaus oro uosto pasienio kontrolės darbuotoja savo būdelėje. Jos ketvirtas dešimtmetis išsi-skleidžia ryte. Dažyti plaukai, neprinokusio baklažano ir šalto metalo hibrido spalvos uniforma. Nežiūrėdama į mane, ji atkiša ranką link skylės langelyje. Ranka prabyla. Nominalus vestuvinis žiedas, santūria ofisine spalva lakuoti nagai. Nagai nesišypso. Užlenkdama pirštus, ranka liepia duoti tapatybės dokumentus. Gauna pasą, pavarto jį. Pirštų galais patikrina popieriaus kokybę, tada – holograminius intarpus. Perbraukia pasu per elektroninį skaitytuvą, apžiūri fotografiją. Spėju perskaityti būdelėje kabantį pareigūnės kalendorių: šiandien saulė teka 06:52, leidžiasi 19:55, dienos ilgumas 13:03, melagių ir pasaulinė paukščių diena. Pareigūnė dar kartą pavarto pasą. Neklausia kas, koku tikslu, pas ką. Numeta nepakėlusi akių. Man pasirodo, kad galėjau atvykti persirengusi milžiniška zyziančia bite, ir niekas nebūtų to pastebėjęs.

Merci. Mano liežuvis prabyla prancūziškai. Pareigūnė pagaliau pakelia į mane šaltas akis. Kieno tai balsas? Bitės? Balandžio pirmosios? Kodėl jis būtent toks? Ar ištariau pernelyg žemu kaip aukštakulnių avėtojai balsu? Ar tik neprabilau šios pasienietės balsu? Ar, prabildama prancūziškai, pernelyg tiesmukai pademonstravau, iš kur atvykau, ir kad mano pasas kalba „tiesą“? Galėjau patylėti. Šį trumpą galios žaidimą laimėjau ne aš.

Užplūdus laikinam pralaimėjimo kartėliui, nusprendžiu nusivalyti makiažą ir persirengti. Atvykimo salėje susirandu moterų tualetą ir užsidarau kabinoje. Rengdamasi pastebiu ant durų išraižytą užrašą

„Men are from Murmansk. Women are from Vilnius“. Pasikeičiu aukštakulnius į patogius sportbačius. Užsidedu šiltą vilnonę slidininko kepuraitę. Prisiklijuoju ūsus, kuriuos vėliau, praeidamas pro ties veidrodžiu stovinčias moteriškas figūras, pridengiu delnu.

Tada laukiamajame stebiu atvykusius ir pasitinkančius. Apžiūriu vietinį tempą ir ritmą, gimties nešiojimą, žvilgsnių ekonomiką, pasitikėjimo savimi ir kitas dinamikas. Nebūtinai šia tvarka. Kiek plačiau praveriu kojas. Šiek tiek susikūprinu. Išryškinu kumščius. Tik po to prieinu prie lentelės su mano vardu. Kiek išgašdindamas, familiariai patapšnoju lentelės su užrašu „Sara“ laikytojui per petį iš tos pusės, iš kurios šis nesitikėjo.

Čia jūsų vardas? Jis klausia manęs nustebeš.

Mano. Vienas iš daugelio. Galiu būti bet kuo. Galiu būti vardų debesiu. Tik išstarkite bet kurį mano vardą, ir jį įminsite. Nusišypsau pro ką tik išpakuotus juodbruvus dvidešimtmečio ūsus. Už tai man perduoda automobilio, nors čia niekas taip nevadina *mašinos*, raktelius.

Dėl to, kad nepasisveikinu ir neatsiprašau, jog užtrukau, kalta ši pasienietė. Ji ką tik pamokė mane nekalbėti ne savo vardu.

Paprastai, tik atvykus į naują vietą, norisi išsižiūrėti, išpėti, kur slypi naujo kraštovaizdžio ypatumai, kokia yra ta vietinės tapatybės išskirtinumus diktuojanti gamtos ir visuomenės sambūvio mašinerija. Tarp tokių paviršutiniškų, apibendrinimų ieškančių klausimų gali atsirasti ir tokie – koks ryšys tarp šalto muitininkės žvilgsnio ir tarp fakto, kad balandžio pirmąją ant asfalto tykšta XXL dydžio snaigės? Ir kur kas svarbesnis klausimas – kaip čia išeina, kad šioje jaunoje, dainomis ir taikiais protestais nepriklausomybę išsikovojusioje demokratijoje, kurioje iki šiol nerimsta aistros dėl istorinės tiesos, vis dar vartamos bylos dėl Antrojo pasaulinio bei trėmimų, žydų genocido, rezistencijos, KGB susidorojimų, TV bokšto ėmimo 1991 metų sausio 13-ąją ir panašiai, tačiau niekas pernelyg nekvaršina sau galvos dėl to, kad, kaip įtariama, dar visai neseniai pro šiuos oro uosto vartus, netikrinami pareigūnų ir žinia-sklaidai snaudžiant, į slaptas CŽA patalpas – kurias tam tikri vieši šaltiniai įvardijo kaip slaptus tardymo, o tomis sąlygomis tai reiškė ir kankinimo, kalėjimus – lietuviškasis, 2004–2005 metais veikęs Antaviliuose, buvo vadinamas kodiniu pavadinimu Violetinis – važiuodavo CŽA visureigiai, greičiausiai nelegaliai gabenę įtariamuosius terorizmu iš oro uoste nusileidusių lėktuvų, kurių skrydžių išsklotinės brėžė geometrines figūras tarp karštų taškų Afganistane, Gvantanamo įlankoje, Irake ir kitur?

„Pasikrauk“, arba, priklausomai nuo vertimo, „užsitaisyk Vilniuje“ – toks oficialus angliškas Vilniaus oro uosto šūkis. Perkrovai arba užsitaisyti turiu jau mažiau kaip parą.

Kartu su manimi stotelėje autobuso laukia keleviai ir vietiniai gyventojai. Vienas laukiančiųjų, apie trisdešimties, atvykus autobusui, pabudęs pašoka nuo suoliuko. Jis pribėga baksnodamas pavandenijusiu žvilgsniu. Kreipiasi į mane užšalusiu žandikauliu kaip į seną bičiulį. Tada nustērsta. Jo draugų jau nebėra. Susivokia susipainiojęs ir atsiprašo. Kad grįžta ne iš užsienio, o iš savo tiekėjo, išduoda slidus akių ledas. Svyruodamas jis pranyksta pustomų snaigių užuolaidose.

Kitas kelevvis taip pat nepanašus į keliautoją lėktuvais. Kazys, jam 56-eri. Jis stovi tvirtai įsiremęs į žemę mediniais ramentais, ką patvirtina ir jo mojuojamas antros grupės neįgalumo pažymėjimas. Jo batus nuo drėgmės saugo rūšiavimui atsparūs ir bakterijoms neįkandami plastikiniai vietinių prekybcentrių maišeliai su užrašais „Apie viską pagalvota“ ir „Tai, ko nori tu“. Po trumpo pokalbio išaiškėja trys persipynusios pokalbio tiesos. Pirmą, jis norėtų pasigerinti antrą invalidumo grupę į pirmą, kas reikštų, kad jam bus diagnozuotas dar didesnis nedarbingumo lygis ir garantuota didesnė pašalpa. Antra tiesa yra tiesioginė pirmosios išvada – pasaulyje, bent jau jo pasaulyje, senka teisybės resursai, o jis pats nebeišgali pamojuoti ramentais už jam priklausančias socialines garantijas. Apie trečią teiginį anksčiau nebuvau pagalvojęs tokiaime kontekste. Žmogaus ląstelės atsinaujina kas septynerius metus, sako jis, ramentu taikydamas į koją, tačiau trinktelėdamas per vieną savo maišelių. Šiame suskamba buteliai ir skardinės.

Žmonės ir daiktai, tada pasitaisau, ranka perbraukdamas aprasojusius ūsus ir performuluodamas sakinio struktūrą abėcėlės tvarka – daiktai ir žmonės čia šnekūs su nepažįstamaisiais, atsakau Kaziui.

Žmonės kalba, antrina telekomunikacijų reklama ant nuvažiuojančio autobuso šono, tačiau pokalbį nustelbia kylančio lėktuvo gausmas.

Lėktuvų stebėjimas nėra toks jau bereikšmis, laiką švaistantis eskapistinis užsiėmimas, koku jis gali pasirodyti skeptikams. Pavyzdžiui, lėktuvų stebėjimas itin pasitarnavo išviešinant CŽA vykdytos Ypatingųjų perdavimų² (angl. *extraordinary rendition*) programos skandalus. Kaip žinia, pagrindinė lėktuvų stebėtojų veikla yra sistemingas lėktuvų fotografavimas ir techninės informacijos pildymas žurnaluose. Todėl jų darytos fotografijos bei vesti žurnalai su lėktuvų kėbulų numeriais ir tiksliais pakilimo bei nusileidimo laikais buvo svarūs dokumentai, leidę žiniasklaidai ir žmogaus teisių gynimo tarnyboms prašyti įvairių šalių oro uostų pateikti skrydžių registrus bei suteikę pagrindą reikauti daugiau informacijos iš į skandalą įsivėlusių šalių vyriausybių. Visa ši veikla atvėrė įdomių faktų, už kurių slėpėjo dar įdomesnės istorijos.

Štai viena tokių istorijų. Pamanęs, kad į Maljorkos oro uostą atvyko koks nors JAV milijonierius, ispanas lėktuvų stebėtojas Josep Manchado nufotografuoja Boeing 737, kurio uodegos numeris – N313P, publikuoja fotografiją *airliners.net* ir apie tai pamiršta.³ Po keleto dienų Manchado sulaukia laiškų iš YP programa besidominčių aktyvistų ir žurnalistų. Nežinomas vyriškis pasiūlo už didelę sumą nupirkti visas turimas fotografijas, tačiau, taip ir negavęs Manchado namų adreso, pradingsta. Dar po keleto mėnesių jis sulaukia skambučio iš Vokietijos ZDF televizijos. Kaip paaiškėja, Manchado nufotografavo lėktuvą, kuriuo tą dieną galimai buvo gabenamas Makedonijoje pagrobtas Vokietijos pilietis Khaled El-Masri.

El-Masri atvejis yra tik viena iš Ypatingųjų perdavimų programoje ne savo noru dalyvavusių asmenų

istoriją. Dėl jo pavardės panašumo į Al-Qaeda įtariamąjo pavardę 2003 metų gruodžio 31 dieną, vykdamas autobusu iš savo namų Vokietijoje į Skopję, Khaled El-Masri yra sustabdomas prie Makedonijos sienos bei suimamas saugumo pareigūnų. Tada jis nugabenamas į Skopjės viešbutį, kuriame besikeičianti sargyba jį saugo dieną naktį, viso dvidešimt tris paras, be jokio kontakto su išoriniu pasauliu, advokatu, šeimos nariais ar Vokietijos konsulato atstovais. Jis yra nuolat kvočiamas ir verčiamas prisipažinti, kad yra Al-Qaeda narys.

Po keleto viešbutyje praleistų savaičių El-Masri surakinamas ir užrištomis akimis nuvežamas į Skopjės oro uostą. Pagrobtajam pasakoma, kad bus atlikta medicininė patikra. Vietoje jos jis yra iš visų pusių apkumščiuojamas ir apdaužomas kažkuo panašiu į lazda. Jo drabužiai nukerpami. Jis lieka vienais apatiniais. Vėliau liepiama nusimauti ir šiuos. Atsisakęs jis dar kartą yra sumušamas ir išrengiamas nuogai. Jis išgirsta fotografavimo garsą. Kaip vėliau paaiškėja, fotografuoti nuogus įtariamuosius yra tipiška šios CŽA programos praktika. Tada jis koja priremiamas prie grindų. Į analinę angą įkišamas nedidelis kietas objektas.

Kai kažkuriuo metu nuo akių nuimamas raištis, vyrą trumpam apakina prožektorius, tačiau po kurio laiko jis ižiūri septynis ar aštuonis juodai apsirengusius vyrus juodomis slidinėjimo kaukėmis. Vienas jų jam užmauna sauskelnes. Tuomet jis yra įkišamas į kostiumą trumpomis rankovėmis. Jo kojos ir rankos grandinėmis prirakinamos prie jį juosiančio diržo. Jis vėl apakinamas. Jo ausys užkemšamos.

Grandinėms rėžiant kulkšnis, El-Masri yra palydimas iki lėktuvo, kurio viduje numetamas ant grindų veidu žemyn. Jo kojos ir rankos išskėčiamos, prirakinamos prie skirtingų lėktuvo sienų. Pajutęs injekciją į petį, jis apsvaigsta. Tada gauna antrą injekciją, po kurios balansuoja ant sąmonės netekimo ribos.

Juodai apsirengę vyrai su kaukėmis priklauso CŽA „juodųjų perdavimų“ komandai, veikiančiai pagal jau minėtą JAV Ypatingųjų perdavimų programą. Lėktuvas nugabena El-Masri į slaptą CŽA kalėjimą Afganistane, vadinamą „Druskos duobe“ (angl. *Salt Pit*). Čia vėl prieš jį smurtaujama: jis trankomas į sienas, spardomas, paskelbęs 27 dienų bado streiką, yra maitinamas per prievartą. „Druskos duobėje“ jis laikomas keturis mėnesius. Kaltinimai jam taip ir nepareiškiami. Jis nesusitinka su teisėju, neturi galimybės susisiekti su šeima, Vokietijos konsulato atstovais ar bet kuo kitu už kalėjimo ribų, nesulaukia medicininės pagalbos. Sulaikymo periodu jis numeta trisdešimt kilogramų.

Kiek netikėtai, gegužės 28 dieną, jam gražinami daiktai ir pasas. CŽA priklausančiu užsakomuoju Gulfstream lėktuvu, kurio numeris N982RK, jis nuskraidinamas į Albanijos karinę bazę. Tada keletą valandų vežamas automobiliu ir paleidžiamas be jokio paaiškinimo ar atsiprašymo. Iškart po to jį areštuoja Albanijos pareigūnai ir nuveža į Motinos Teresės oro uostą šalia Tiranos. Iš čia jis išsiunčiamas į Frankfurtą įprastomis oro linijomis. Grįžęs namo sužino, kad jo žmona ir vaikai, jau keletą mėnesių iš jo negavę jokių žinių, persikėlė gyventi į Libaną.

Tačiau grįžkime į Maljorką. Iš Josep Manchado gavusi N313P lėktuvo fotografiją, ZDF televizija įtikina Skopjės skrydžių kontrolę pavišinti skrydžių planus. Paaiškėja, kad N313P priklauso JAV korporacijai Premier Executive Transportation Services, Inc., kurios valdytoja yra kita JAV korporacija – Aero Contractors Limited, taip pat tai, kad šis lėktuvas skrido iš Las Palmo į Skopję, iš ten – į Bagdadą ir Kabulą. Kaip vėliau paaiškėja, tas pats lėktuvas dalyvavo ir kituose Ypatingųjų perdavimų programos pagrobimuose, o Manchado fotografijos prisidėjo prie įkalčių Europos žmogaus teisių teisme.

Birželio mėnesį, gavusi El-Masri skundą, Miuncheno prokuratūra pradėjo tyrimą. Liudytojai patvirtino, kad El-Masri tikrai keliavo į Makedoniją. Tai liudijo ir štampai pase. Atlikti moksliniai jo plaukų tyrimai parodė, kad vyras išties nemažai laiko praleido Pietų Azijos krašte, ir kad pakankamai ilgą laiką buvo netinkamai maitinamas.

2005 metų gruodžio 6 dieną spaudos konferencijoje, šalia stovint tuometinei JAV Valstybės sekretorei Condoleezai Rice, Vokietijos kanclerė Angela Merkel pareiškia, jog Jungtinės Valstijos pripažįsta El-Masri atveju padariusios klaidą. Tačiau kartu su Rice keliavę aukštas pareigas užimantys JAV pareigūnai vėliau prieštarauja tokiai Merkel interpretacijai.

2012 metų gruodžio 13 dieną El-Masri byloje prieš Makedoniją Europos žmogaus teisių teismas nusprendžia, kad ši pažeidė Europos žmogaus teisių konvencijos šiam užtikrinamas teises, ir elgesį Skopjės oro uoste prilygina kankinimui.⁴ Visa tai buvo galima atkurti tik lėktuvų stebėtojų surinktų duomenų dėka. Tiesa, El-Masri byla tiria ir CŽA vyriausiojo inspektoriaus tarnyba, tačiau ne taip sėkmingai. Nors vyriausiasis inspektorius ir konstatuoja, kad „nebuvo jokio legalaus El-Masri perdavimo pateisinimo“, jis dėl įvykdytų pažeidimų apkaltina už operaciją atsakingą CŽA analitiką bei teisininką, kurių pirmasis vėliau yra paaukštinamas, o antrasis atsiperka įspėjimu.⁵

Miestas yra sunkiai išmatuojamas ir nuolat kintantis ekonominis, kultūrinis, politinis, psichogeografinis, socialinis, urbanistinis ir kitoks sunkiai suvokiamas multidimensinis kūnas, kurio pradžia nebūtinai sutampa su žemėlapiu, su salsvo skonio miesto ženklų ant įvažiavimo į šį miestą ribos – „Vilnius – žemai skraidžiojančių angelų miestas“, ant kurio vienos iš raidžių, lyg taškas ant *i*, žemyn kojas nukoręs sėdi gan nestabiliai atrodantis putoplastinis vyriškos giminės sparnuotas padaras. Tačiau kokie kintamieji miestą daro miestu, tuo pradžios ir pabaigos neturinčiu korėtu ir porėtu nevienalyčiu hiperobjektu?

Kur yra miesto vartai? Vengiant Krymo chanato antpuolių, 1503 metais pastatyta gynybinė Vilniaus siena teturėjo penkerius vartus. Vilniaus, kuriais galėjai patekti į miestą per Neries upės tiltą, paskui Trakų, Medininkų, Spaso,ėjusius į Užupio priemiestį, ir Pilies. 1648 metais siena jau turėjo dešimt vartų. Pagal laikrodžio rodyklę jie rikiavosi taip: Aštrieji, arba Ostra Brama vartai, dar kitaip vadinami Medininkų, Krėvos, o šiuo metu – Aušros Vartais, kas tikriausiai yra netikslus vertimas į lietuvių kalbą iš lenkiškų Ostra Brama, Aštriųjų vartų. Tada – Rūdninkų, Trakų, Vilijos, Totorių, Šlapieji, Pilies, Bernardinų, Spaso ir Subačiaus vartai su visa gynybine bastėja. Vėliau, iki dabar – naujai pastatyti ir nugriauti, atsiveriantys ir užsiveriantys pabėgimų vartai, vedamų sušaudyti vartai, susprogdinti, pulsuojuantys skeveldrų skylių vartai. Šiaurės Atėnų portalai, pro kuriuos sklinda turguose besikeikiančių vietinių sokratų keiksmi. Šiaurės Jeruzalės vartai, pro kuriuos Jeruzalės dukros, prisaidintos neieškoti savo meilės, kol ši pati neprabusianti,

eina ieškoti savo mylimųjų. Rašomono vartai, kuriuos
praėję negali sutarti dėl vienos objektyvios istorijos
versijos.

Ar žinote, kas yra „braižo ataka“ (angl. *signature strike*)? Knygoje „Drono teorija“ (2015) prancūzų filosofas Grégoire Chamayou, cituodamas *The New York Times*, teigia, kad kartą per savaitę susirenka daugiau kaip šimtas JAV nacionalinio saugumo aparato darbuotojų, kurie video telekonferencijos ryšiu aptaria įtariamųjų teroristų biografijas bei rekomenduoja JAV prezidentui, kuris teroristas turėtų būti nužudytas.

„Sudarius nominacijų sąrašą, jis yra siunčiamas į Baltuosius rūmus, kur prezidentas balsu patvirtina kiekvieną vardą. Kai šis mirtininkų sąrašas yra patvirtinamas, dronai užbaigia, kas liko.“

Chamayou tęsia:

„Be šių „asmeninių atakų“, egzistuoja ir „braižo atakos“ – jos reiškia, kad atakas sankcionuoja žymės, indikacijos ar tam tikros charakteristikos. Tokių atakų metu taikomasi į asmenis, kurių tapatybė lieka nežinoma, tačiau kurių vaidmuo sugestijuoja, signalizuoja ar nurodo į narystę „teroristinėje organizacijoje“.

Tokiais atvejais ataka atliekama be tikslios asmens, į kurį taikomasi, tapatybės nustatymo. Atranka priklauso nuo elgesio, kuris, stebint iš dangaus, atrodo „atitinkantis tam tikrą veiksmų, kuriuos JAV priskiria karinės veiklos apibrėžimui, braižą“. Šiandien tokios atakos prieš nežinomus asmenis sudaro didžiąją atvejų dalį.“⁶⁶

Dar toliau Chamayou paaiškina, kad „asmens gyvenimo raštų analizę galima tiksliau apibrėžti kaip „geoerdvės ir sąsajų analizių suliejimą.“ Kad būtų aiškiau, apie ką čia kalbama, įsivaizduokite, kad į vieną žemėlapi susilieja *Facebook*, „*Google*“ žemėlapių ir „*Outlook*“ kalendorius. Gauname socialinių, erdvinių ir laikinių duomenų suliejimą, mišrią *socius, locus* ir

tempus sferų kartografiją – trijų dimensijų kombinaciją, kuri ne vien savo reguliarumais, bet ir neatitikimais apibūdina žmogiškąjį gyvenimą.⁷

Virš vilniečių galvų neskraidžioja jų galvas medžiojantys dronai, bent jau pačia griežčiausia šio sakinio prasme, tačiau kokios dimensijų, trajektorijų, gyvenimo reguliarumų ir neatitikimų kombinacijos, raktažodžių paieškos, kokie nuorodų paspaudimai, duomenų susiliejimai apibūdina lietuviškus gyvenimus, generuoja asmeninius vilniečių braižus?

Remiantis žmogaus teises ginančių institutų duomenimis, Vilniaus tarptautinis oro uostas yra vienas iš Centrinės žvalgybos agentūros Ypatingųjų perdavimų programoje dalyvavusių oro uostų, kuriame, šios šalies piliečiams nieko neįtariant, leisdavosi valstybės pasienio tarnybų netikrinami su CŽA siejami lėktuvai. Prie šių lėktuvų į oro uosto teritoriją įvažiuodavo ir išvažiuodavo visureigiai. Lietuvos pareigūnai tvirtina, kad tai, jų žiniomis, nutiko bent kartą. Tuometinis mūsų valstybės galva Valdas Adamkus teigia, kad žmonės mūsų šalyje nebuvo kalinami, nes jis būtų apie tai informuotas. Tuo tarpu jo kolega ir artimas bičiulis, tuometinis Lenkijos prezidentas Aleksander Kwaśniewski pripažįsta, kad jis buvo informuotas apie Lenkijos teritorijoje veikusius nelegalius CŽA kalėjimus. Anot viešų deklaracijų žiniasklaidoje, Lietuvos prokuratūra bando oficialiai užklausti JAV, siekdama gauti informacijos apie šiuos kalėjimus. Tipiškas oficialus atsakymas iš ten – „jokių komentarų“. Nepaisant Europos Komisijos reikalavimų ir toliau tęsti tyrimą, vietinis lietuviškas tyrimas, „neturint naujų įrodymų“ ir motyvacijos ką nors rasti, šioje vietoje ir sustoja.

2014 metų pabaigoje JAV Senatas paviešina cenzūruotą, tačiau nedviprasmišką ataskaitą⁸ apie CŽA vykdytus įtariamųjų terorizmu kankinimus slaptuose įkalinimo centruose. Nors ataskaitoje tiesiogiai ir nepasakoma, kad Violetinis centras tikrai buvo Vilniuje, ten nurodoma, kad CŽA turėjo Violetinio centro politinės vadovybės palaikymą. Joje taip pat teigiama, kad CŽA siūlė pinigų, siekdama „pademonstruoti dėkingumą“ už šios programos palaikymą; paminima ir tai, kad ši įstaiga buvo uždaryta pablo

gėjus vieno iš centre kalėjusių, Mustafa al-Hawsawio, sveikatai.⁹

Pasak skirtingų šaltinių, 2005–2006 metais CŽA, kaip įtariama, turėjo savo slaptą kalėjimą šalia Vilniaus, Antaviliuose, kuriame galėjo kalėti iki aštuonių žmonių. Vietiniai politikai ir saugumo darbuotojai neigia tokio kalėjimo egzistavimo galimybę. Tačiau ką tuomet JAV agentai veikė miškuose šalia Vilniaus ir netoli oro uosto specialiai pastatytame teniso aikštyno dydžio pastate? Kokiu tikslu Vilniaus oro uoste leidosi lėktuvai, kurių skrydžių išklotinės brėžė geometrines figūras tarp karštų taškų Afganistane, Irake, Maroke, Egipte, Gvantanamo įlankoje ir kitur, vietose, kurios siejamos su įtariamų teroristų kalinimu ir gabenimu¹⁰?

Kas yra miesto vartai dabar, kai gynybinė siena nugriauta? Kas gali tapti miesto ženklu, nuoroda, padedanti suprasti, kad mes jau patekome į tą „miesto“ erdvę? Ar miesto vartais gali būti transporto arterijas išnaudojantys logistikos centrai? Miestą supantis transporto žiedas? Iš tolo matomi telekomunikacijų bokštai ir dažnėjantys reklaminiai stendai? Lėtėjantys automobiliai, pamažu užkemšantys centro link siaurėjančias gatves transporto kamščiais ir išmetamosiomis dujomis? Ar miesto vartais gali būti skandalai apie korumpuotus miesto politikus, puošiantys spaudos kioskuose pardavinėjamus laikraščius? Miesto eismą iš oro stebintis ir orą virš susigrūdusių sankryžų virpinantis dronas? Vėjo ganomų šiukšlių spiečiai miesto pakraščiuose esančiuose nelegaliuose šiukšlynuose? Elektroninis tablo, išmirksintis datą, laiką ir temperatūrą?

Nulis keturi nulis vienas, dešimt trisdešimt trys, nulis.

Pastabos:

1—*Recharge in Vilnius.*

2—2001 m. rugsėjo 17 d. JAV prezidentas George'as W. Bushas suteikė CŽA teisę vykdyti slaptą sulaikymo programą. Pagal ją, įtariamieji teroristai buvo slapta transportuojami be kontakto su išoriniu pasauliu į už JAV ribų esančius CŽA kalėjimus, kuriuose susidūrė su „sustiprintomis tardymo technikomis“ (angl. “enhanced interrogation techniques”), įskaitant kankinimą ir prievartą. Anot žmogaus teises prižiūrinčių organizacijų, CŽA slapta laikė sulaikytuosius Afganistane, Lietuvoje, Maroke, Lenkijoje, Rumunijoje, Tailande ir Gvantanamo įlankoje.

3—Daugiau apie tai: <http://www.theguardian.com/uk/2005dec/10/usa-terrorism1>.

4—Daugiau apie tai: <https://www.opensocietyfoundations.org/litigation/el-masri-v-macedonia>.

5—„Globalizing torture: CIA Secret detention and extraordinary rendition.“ Open society justiceinitiative. New York, 2013, p. 47–48.

6—Gregoire Chamayou, „Drone theory“, Penguin, p. 46–47.

7—Ibid., p. 48.

8—<http://www.intelligence.senate.gov/press/committee-releases-studies-detention-and-interrogation-program>

9—Informacijos šia tema šiuo metu netrūksta nei žmogaus teisių insti-

tutų svetainėse, nei didžiausiuose Lietuvos naujienų portaluose. 2018 m. gegužę Strasbūro Europos žmogaus teisių teismas paskelbė, kad Lietuvoje veikė slaptas CŽA kalėjimas, kuriame buvo laikomi ir galimai kankinami įtariamieji terorizmu. Tokiu būdu Lietuva pažeidė Europos žmogaus teisių konvencijos nuostatas, garantuojančias teisę į laisvę, privataus gyvenimo apsaugą, teisinę gynybą ir draudžiančias kankinimus. Lietuva taip pat įpareigota iki 2019 m. sausio 8 d. išmokėti kompensaciją Saudo Arabijoje gimusiam palestiniečiui Abu Zubeidai.

10—Daugiau ir detalesnės informacijos rasite Žmogaus teisių stebėjimo instituto svetainėje: www.hrmi.lt/temos/kita/czv-slaptuju-sulaikymu-ir-ypatinguju-perdavimu-programa

Valentinas Klimašauskas
Daugiakampis

Išleido
Leidykla Six Chairs Books
K. Petrausko 6-21, Kaunas
info@sixchairsbooks.lt

www.sixchairsbooks.lt
www.selectedletters.lt

